

Data, design ja dilemma

TERHO ITKONEN *Vierassanat: kielenkäyttäjän opas*. Helsinki 1990. 216 s.

Vuonna 1982 professori Terho Itkonen julkaisi Kielioppaan, joka on takakansitekstin mukaan »nykysuomalaisen kielenkäyttäjän kätevä ja pätevä apuneuvo». Teoksen laajasta sanastosta (366 sivua) tekijä on poiminut erityiseen vierassanojen oppaaseen seitsemisen tuhatta vierassanaa, jotka alkulauseen mukaan on kauttaaltaan tarkistettu ja lukuisilta kohdilta korjattu ja täydennetty. Teoksessa on 43 sivua johdantoa; se on kirjan kiinnostavinta antia, niin hyvä kuin itse sanastokin (159 sivua) on. Itkonen käsittelee laajahkosti termiä *vierassana*, sitten oman ja vieraan sanan problematiikkaa, josta on riittänyt kiistaa kohta kaksisataa vuotta. Hän selvittelee myös, miten vierassanat ovat saaneet asunsa. On erinomaista, että Itkonen on ammentanut verratonta tiedostoaan — en käytä sanaa datanomien tapaan — ja kuvailee kansainvälisten sanojen polvekkaita vaiheita. Toivottavasti modernistitkin lukevat hänen jäntevän ja jännittävän esityksensä. — Johdannossa on pari pikku virhettä: W. Kilpinen ei suinkaan esittänyt *korollarin* suomennokseksi *suuriota* vaan *seuriota*. Ja se tapahtui jo 1845, ei 1847.

Itkonen teos ei ole tavanomaisessa mielessä vierassanakirja. Kirjoittajan näkökulma on kielenhuoltajan ja suomen kielen kehittäjän. Niinpä hakusanassa *kulttuuri* on monipuolinen selite, mainitaan myös osittainen synonyymi *sivistys*. Artikkeleihin liittyviä vierassanojen käyttöesimerkkejä on kahta lajia: ensiksi on aivan käyviä ja kelvollisia, jotka valaisevat sanan merkitystä; toiseksi on vältettäviä ja osittain kelvottomia esimerkkejä. Kulttuuriasiaa havainnollistavat mm. *maailman kulttuuri*, *kansallinen kulttuuri* ja *tapakulttuuri*. Kohta jo jokaisen poliitikon huulilla pyörivä *poliittinen kulttuuri* kuitenkin puuttuu. Onpa artikkelissa vielä lause-esimerkki *lähti kulttuurista pakoon selkoselle*, jonka tarkoitus jää arvoitukseksi. Itkonen ei tyydy vain se-

littämään vierassanoja, vaan ottaa kantaa niiden kirjoitusasuun ja tyyliarvoihin. Arkieliseksi on leimattu mm. *pakaasi*, *plakaatti* ja *printti*. Käytössä olevat mutta mielestään kartettavat sanat Itkonen kirjoittaa kapiteelikirjaimin lainausmerkkeihin, esim. »DATA» (myös *datat* tai *daatat*; paremmin *tiedot*, *anteet*; kuitenkin *anne* ei liene juurtunut atk- eikä muuhunkaan kieleen, vaikka se on etymologisesti osuva vastine klassispuhaiselle *data*-sanalle), »DESIGN» (paremmin *muotoilu*) ja »DILEMMA» (paremmin *pulma*). En ole kovin ihastunut näin ostentatiivisesta esitystavasta, normaali hakusana riittäisi.

Jokainen arvaa ja joku tietää, kuinka vaikeata ja mahdotontakin on tasapainoisen sanaston laatiminen. Aina jotain jää pois tai jotain on liikaa, mutta makuasioista pitää kiistellä. Hieman yllättävältä tuntuu mm. sana *sagittaalitaso* 'otsaa vastaan kohdittuorassa oleva taso'; *sales promotion* on (ei kuitenkaan *SP*-lyhennettä), *public relations* ja *PR* puuttuvat; *saneerata* on ei-suosittelavana, parempi olisi *terveyttää*. Sanomalehti tosin otsikoi tammikuussa 1992: *Saneerauksesta alkanut kiista johti Nokian johdon potkuihin*. Verbi *sementoida* on sekä alkuperäisessä sementillä päällystämisen merkityksessä että kemiallisessa merkityksessä, ei kuitenkaan talousalan terminä. Sanat *snobi*, *snobismi* ja *snobistinen* ovat, mutta niitäkin yleisempi *snobailu* puuttuu. Velmuilevan kielenhuollon tiliin menköön sortsien suomennos *lyhät*, joka on yhtä (epä)onnistunut kuin erään sanasepän verbi *itseskellä*.

Hieman enemmän kuin attribuutin *eräs* kaipaisin mm. seuraaviin selitteisiin: *šakki* 'eräs lautapeli', *saksofoni* 'eräs metallipuhallin', *speltti* 'eräs vehnälaajike' ja *sterletti* 'eräs sampikala'. Nykysuomalainen saattaisi jo tarvita esim. sanoihin *sauro* 'vuohikas' ja *stanssata* 'meistää' vähän enemmänkin selitystä. *Strutsin* määritelmä 'kamelikurki' on samaa maata kuin *kengurun* varhainen suomennos 'kukkaroeläin'. Sananmuoto *slogaani* lienee aivan esiintymätön; *slougaani* lienee lähempänä käytettävää muotoa. Etuliitteiden esittelyssä on epätasapainoa:

super- on, mutta *sub-* puuttuu, vaikka *sub-*alkuisia sanoja on huomattavasti enemmän kuin *super-*alkuisia. Niinkin keskeiset sanat kuin *tekniikka* ja *teknologia* ovat jääneet pois; itsenäiseen vierassanaoppaaseen ne kuuluvat (ne ovat kyllä Kielioppaassa). Hakusana *seksologia* on kahteen kertaan ja *signifikatiivinen* on virheellisessä muodossa.

Itkonen käsittelee johdannossa myös adjektiivityyppettä *kriittinen* — *kriittinen*. Sanastossa on päämuotona *sentimentaali*, jolla on tietysti vieraskieliset kiinnekohtansa. En ole juuri kuullut puhuttavan *sentimentaalista* luonteesta, *sentimentalisesta* kylläkin. Attribuuttina *sentimentaali* vielä menettelee mutta ei ymmärtääkseni predikatiivina (*Hän on niin sentimentaali*, olkoonkin, että suuressa maailmassa sanotaan *I'm Getting Sentimental Over You*). Eräisiin sanoihin merkittyjä ääntöohjeita olisi voinut vieläkin suomalaisentaa: sanoisin yksinkertaisesti [douglasskuusi], en [duglas tai daglaskuusi].

Terho Itkosen opas on tiivis esitys kansainvälisestä sanastosta ja siihen liittyvistä ongelmista; se on myös persoonallinen kannotoissaan, joskus salaviisaskin. Se olisi vielä parempi, jos tekijä olisi eritellyt niitä tapauksia ja tilaisuuksia, joissa jopa »ei-suositeltavia» vierassanoja käytetään. Joskus *data*, *dilemma* ja *design* ovat yhtä käypää nykysuomea kuin *human interest*. Kustantajan (Kirjayhtymän) vastaava saakoon tukkapöllyä siitä, että kirjasta ovat jääneet pois painopaikka ja -vuosi — ja mikä pahinta — myös ISBN-numero. Nyt ei edes kansallisbibliografia tunne teosta!

KALEVI KOUKKUNEN

Nykysuomen perussanat, perussuomen nykysanat 2

Suomen kielen perussanakirja. Toinen osa L–R. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Toimitus: RISTO HAARALA, päätoimittaja, MARJA LEHTINEN, toimittussihteeri, EJA-RIITTA GRÖNROS, TARU KOLEHMAINEN, IRMA NISSINEN; RIITTA ERONEN, taivutustyypit, MINNA SUORSA, tekstinkäsittely. VAPK-kustannus. Helsinki 1992. 699 s.

Suomen kielen perussanakirjan (PS) ensimmäinen osa ilmestyi syksyllä 1990. Esittelin sen *Virittäjän* numerossa 1/1991 s. 59–64. Koska PS on nimensä mukaisesti peruslaatuinen (jota sanaa ei kirjassa ole) sanakirjahanke ja vaikuttaa suomen kieleen laajasti ja pitkään, on paikallaan arvioida teoksen toinenkin osa, joka ilmestyi toukokuussa 1992, vain puolisentoista vuotta ensimmäisen osan jälkeen. Nyt on PS:n kahdessa osassa käsillä jo 2/3 nykysuomen sanastosta ja kielenkäytöstä. Sanakirjan kolmannen osan (R–Ö) on määrä ilmestyä 1994. Ensimmäisessä osassa oli sivuja 646, toisessa osassa on puolensataa enemmän, 699: l-kirjainta 138 sivua, m:ää 132, n:ää 58, o:ta 48, p:tä 212 (kolmasosa koko sanastosta) ja r:ää 105 sivua; q-alkuisia hakusanoja on neljä.

Jos muutamalla sanalla haluaisi luonnehtia sitä yhteiskuntaa, jota PS:n toisen osan kielenkäyttö kuvaa ja ehkä edustaakin, sanat olisivat *lähi-*, *palvelu-* ja *pika-*alkuiset hakusanat. Noista iskusanoista voi löytää jopa vallankäytön ja vaikuttamisen ituja, toisaalta myös ajanomaisia pyrkimyksiä. Vertailen Nykysuomen sanakirjan (NS) ja PS:n sanastoa havainnollistaakseni toisaalta kielen kehitystä ja toisaalta noiden teosten erilaisia lähtökohtia. NS:ssa esiintymättömiä PS:n »lähisanoja» ovat seuraavat: *lähiavaruus*, *lähidemokratia*, *lähihistoria*, *lähijuna*, *lähikasvattaja*, *lähikauppa*, *lähiläisit*, *lähilukeminen*, *lähiluku*, *lähimenneisyys*, *lähimuisti*, *lähimyymälä*, *lähinäkö*, *lähiomainen*, *lähiosoite*, *lähipoliisi*, *lähiradio*, *lähitavoite*, *lähitelevisio*, *lähituntuma*, *lähivalot*, *lähiverkko* ja *lähiviestintä*. PS:sta